

JEDNA BURNA PRIREDBA „MATATJE“

Organizacija jevrejske radničke omladine Sarajeva „Matatja“ nastala je 1923 godine kao izraz težnji te omladine i njenih specifičnih potreba za intenzivnim i svestranim društvenim životom i aktivnošću. Djelujući u prvo vrijeme na čisto kulturno-vaspitnom i fiskulturnom planu, „Matatja“ ide sve više u širinu i poslije jednog decenija djelovanja postaje jedno od žarišta društvenog života Jevreja Sarajeva. Povezujući se sa naprednim pokretom u svojoj sredini, „Matatja“ se u narednom deceniju razvija u jedno od onih mnogobrojnih društava-transmisija preko kojih je KP Jugoslavije vršila svoj snažni uticaj — postaje nosilac progresivne misli i vaspitač jevrejske radničke omladine u naprednom duhu.

1941 godina zatiče „Matatju“ kao najjaču jevrejsku društvenu organizaciju i uopšte jednu od najjačih u Sarajevu — organizaciju iz čijih će se redova regrutovati veliki broj boraca protiv fašizma i za oslobođenje zemlje.

Početkom februara 1936 godine „Matatja“ se nalazila u pripremama za godišnju priredbu. To je bila jedna od tradicija društava predratnog Sarajeva. Svako društvo istupalo je jednom u godini, i to u toku zime, sa svojim programom na svečanoj zabavi. Bili su to društveni događaji o kojima se prije i poslije zabave dugo pripovjedalo. Po interesu građana za te priredbe vidio se i značaj — uticaj društva u građanstvu. Po tome „Matatja“ još nije bila vodeća među Jevrejima Sarajeva, već druga dva društva: pjevačko društvo „La Lira“ i kulturno-humanitarno društvo „La Benevolencija“. „Matatja“ je djelovala među radničkoj omladinom i ona je sve više osvajala radničke i siromašnije slojeve građana koji su u Sarajevu bili u ogromnoj većini. No, njene priredbe, naročito godišnje priredbe, bivale su sve posjećenije tako da sav svijet nije mogao ni stati u sali. Zato se davala i repriza godišnje zabave i to se desilo već nekoliko puta — a sada je repriza takođe bila u planu.

I ove godine program se sastavljao tako da se tražilo od svake sekcije (kojih je bio priličan broj), da uzme učešća u njemu. Na primjer, pleh muzika (u Sarajevu poznata pod imenom „Jevrejska glazba“) je uvježbavala nekoliko novih stvari, kulturna sekcija daje jednu recitaciju i jednu živu sliku, dramska izlazi sa novim komadom na španskom jeziku od poznate spisateljice Laure Papo-Bohorete. Ti njeni komadi obrađivali su s mnogo smisla i uspjeha život bosanskih, sefardskih Jevreja i bili su rado gledani. Mnoštvo folklora i starih romansi činilo ih je ne samo zanimljivim nego i značajnim sa šire tačke gledišta. Živa slika koju je uvježbavala

Vodeća grupa kulturne sekcije „Matatje“ krajem 1935 god.
Stoje s leva na desno: A. Maestro, poginuo; M. Finci, prvoborac, direktor „Bosna-filma“; A. Kamhi, major JNA; N. Albahari, narodni heroj, sekretar Izvršnog veća NR BiH; L. Perera, poginuo; H. Levi, poginuo. — Sede s leva na desno: M. Kabiljo, živi u Izraelu; B. Daniti, poginula, J. Katan, književnik, streljan

kulturna sekcija, čiji je rad bio vrlo intenzivan i razgranat — nosila je naslov „Vječni Žid“ i trebalo je da pokaže kako su razni inkvizitori Jevreja u istoriji prolazili i propadali pa će i Hitler (koji se pojavljuje na sceni) proći a Jevreji će ipak ostati.

Za ovu živu sliku (koju sam napisao na osnovu skice jednog člana kulturne sekcije) počeli smo sa savjesnim pripremama prvih dana februara. U njoj je učestvovalo što u horu, što u glavnim ulogama oko 40 članova među kojima Albert Danon, tehničar iz Zavidovića, Albert Maestro, mladi brijački radnik, Mento Eškenazi, metalski radnik, Nisim Albahari, privatni namještenik, Jahiel Katan, mladi književnik (čovjek koji je proveo deset punih godina u bolnici i ostao bez noge), Albert Katan, pisac ovih redova i drugi. Stvari su,

međutim, išle samo formalno dobro. Naime, u atmosferi oko „Matatje“ tih dana nešto nije bilo u redu. Osjećalo se neko previranje i zabrinutost. Bilo je po srijedi to da je prvih dana februara uhapšen Lezo Perera, jedan od najaktivnijih i najborbenijih naših omladinaca. Pošto je to hapšenje bilo takoreći jednovremeno kad i neka druga (čuli smo dotle za Eriha Koša i Todora Altarca) bilo nam je jasno da se radi o nečemu opasnijem.

Mi smo svi bili svjesni toga da sada treba raditi što normalnije — da se ne smijemo zbuniti — i zaista, prostorije „Matatje“ bile su i dalje svako veće dupke pune. Bilo je ponešto i komentara, ali je upravo to spokojstvo i prava radna atmosfera, koja nije bila ničim poremećena, iz temelja spriječila svaku pojavu panike, što bi inače moglo da bude vrlo štetno. Tako se i dogodilo da je program godišnje zabave vježban uredno i da je sve odmicalo po planu. Ali, pažljiv posmatrač je mogao da pročita u očima nekih ljudi jedno neizrečeno pitanje. Osjećajući to mi smo shvatili da ćemo im na neizgovoreno pitanje najbolje odgovoriti svojom hladnokrvnošću i još intenzivnijom aktivnošću. Nas nekoliko dolazili smo sada vrlo rano u prostorije a zadnji izlazili iz njih. A to je svakako nešto značilo.

Poslije par dana situacija se pogoršala. Uhapsili su nam Alberta Danona, koji je bio dobio glavnu ulogu „Vječnog Žida“ — starog, sijedog Jevrejina. Bio je vrlo dobro već savladao tekst, i ja kao pisac i reditelj te žive slike bio sam sa njim potpuno zadovoljan. Sa njim su pokupili još dvojicu iz hora — a iz grada pet-šest. Sada je već stvar poprimila ozbiljniji karakter. Po svima ćoškovima u „Matatji“ diskutovalo se o tome, nije se mogao izbjeći odgovor bar nekome. U muzici i u dramskoj sekciji došlo je do malog komešanja, bilo je kritike na račun kulturne sekcije, izražavanja sumnje da li će moći godišnja zabava da se održi itd. U gradu nije bilo ništa bolje. Hapšenja su izazvala uzbuđenje i po ulicama se osjećala neka posebna napetost, kao neki elektricitet u vazduhu. Izgledalo je kao da se ljudi nekud žure više nego obično, izbjegavajući razgovore i zastajkivanja. Pred Katedralom gdje su se obično predveče skupljale velike grupe omladine i tu komentarisale dnevne događaje, sada nije se moglo vidjeti nikoga.

Pretsjednik „Matatje“ je i sam bio zabrinut — možda po noći nije ni spavao ali je pratio organizaciju priredbe i tok priprema oko programa. Kad je Albert Danon bio uhapšen, na par dana pred samu priredbu, došao je u prostorije kulturne sekcije i pitao nas: „Šta ćemo sad“ — no mi smo odgovorili da tu neće biti problema. Za ulogu se već bio javio Nisim i evo, već je na prvoj probi i intenzivno ući. Što se tiče onih iz hora — to već uopšte nije problem. Tako se on smiri, a mi nastavismo rad.

Hapšenja su se produžila. To je bivalo obično u rano jutro između 5 i 7 sati. Mi smo zbog toga tih noći ostajali duže na ulici. Svrćali smo kod „Sameka“ na rakiju ili na šumadiski čaj, manje na uobičajeni razgovor, a više zbog toga da bi kasnije stigli kući

i prespavali kritične časove ujutro. Bilo je ipak teško zaspati. Već nam je otišlo oko 10 ljudi iz kulturne sekcije i sad se očigledno radilo o slijedećem: ili policija tačno zna koga hapsi ili skuplja sve sumnjive. U svakom slučaju ne bi bilo nikakvo iznenađenje ako ti pozvone ujutro na vrata. Živci su bili u velikoj napetosti — tih dana smo ih mnogo istrošili. Toliko puta ujutro, upravo kad je po mom računu moglo da bude nešto između 5 i 6 sati pozvoni resko i odlučno naše zvonce! Ko bi mogao da bude tako rano? Majka je uvijek prva ustajala i ona redovno podede na vrata i to sa šerpom za mlijeko. Dolazio je mljekar, što sam ja znao onog istog momenta kad su vrata otključana, jer se nije čuo odande nikakav uzvik iznenađenja niti išta nenormalno. Kasnije, kad vrata zalupe ja utvrdim da je prošlo sedam sati i došao bi jedan sat mirnog spavanja — i ovaj dan meni nije donio ništa. A drugima?

Drugima jeste. Svaki dan je sada donosio nešto novo. Čas su uhapsili ovog, čas onog. Kad se sretne na ulici sa Jahielom Katanom, on me pogleda svojim krupnim, široko otvorenim, dječije upitnim očima. Zatim, kaže uz nekakav potsmijeh, ispunjen gorčinom, i izrazom teške zabrinutosti: „Jesi li čuo: odveli su danas Alberta Maestra i mog Jakicu“ (bio mu je zet). — Skupa prodemo stotinjak koraka, ali nema šta govoriti, samo na rastanku: „Večeras u osam“ — to je proba.

No naveče, tri večeri pred samu godišnju zabavu (15. II. 1936 god), konstatujemo da nam nedostaje skoro jedna polovina hora. Nismo sigurni da su svi uhapšeni, a za neke upravo doznajemo. Jedno smo znali — ako nekoga nisi vidio cio dan, a nije došao ni na posao, stvar je s njime bila potpuno jasna. Ne treba očekivati nikakvo iznenađenje u tome. No, vjerovali smo da nam neki iz hora izostaju, jer ih je stvarno zahvatila panika. Ulaznice za priredbu bile su već davno rasprodate — inače bi možda došao u pitanje njen uspjeh. U gradu su se širile od uha do uha razne vijesti. Nije čudo da je „Matatja“ bila u ustima čaršije i svih Jevreja. Do 15. februara iz nje su bili pokupili oko 16 članova, uglavnom (izuzev Todora Altarca) sve iz kulturne sekcije. Trebalo je sada imati smjelosti i pojaviti se kao i uvijek redovno na poslu u prostorijama. Mi smo to ipak činili i nastavljali svoj rad. Koliko su ipak živci bili popustili može se vidjeti po ovom primjeru. U vježbanju „Vječnog Žida“ bili smo već prešli na pozornicu. Tamo je hor i on samo što nije počeo recitaciju. Srećem Jahiela iza kulisa i zastora. Teško uznemiren saopštava mi da mu nedostaje pola hora. Bio je blijed i utučen. Suze su mu išle niz lice. Uhvatio me je čvrsto za mišicu nad laktom i skoro plačući promucuo: „ja se bojim“. Rekao sam mu da bude miran jer time na stvari ništa ne može da izmjeni i to je djelovalo na njega vrlo dobro. Radio je tu noć staloženo i temeljito — on je upravljao horom. Siromah Jahiel, možda je već Lezo bio razgovarao s njime. Radnik i sin radnika — prirodno je da Jahiel postane član Partije. No on je bio 11 godina odvojen od svijeta, abnormalno malen, umno nesrazmjer-

no razvijen, fizički bogalj (bez jedne noge do kuka) — on je sigurno najdramatičnije od sviju nas proživljavao ove trenutke.

Sutradan 17. februara doznali smo posljednju novost: uhapšen je Nisim, Leo Lušić itd. Sve kao po nekom spisku. Više uopšte nisimo razmišljali šta će se dogoditi. Kod kuće majka te gleda nekakvim duboko zabrinutim pogledom. Događaji su se komentarisali, no mene nisu ništa pitali. Otac je vjerovao da sam ja daleko od ovih ljudi koji se u gradu hapse, no majka je te stvari bolje osjećala. Ona je znala s kime se ja družim — i osjećala je, mada ni sama o komunistima nije imala pravilne pretstave — ipak je znala da ovi ljudi koji se hapse nisu loši, da su mladi i poštenu i da tu ima nečega što ona ne može da razumije. Ali ipak ona je shvatala svu mogućnost mojih veza sa njima i zato je bila tako duboko zamisljena.

Naveče smo ipak svi bili na okupu. Naime, svi iz prošle noći. Nedostajao je samo Nisim. Neki drug tamo objašnjavao je da stvar sa Nisimom nije sasvim jasna, da niko ne može posigurno reći da li je on zaista zatvoren i da bi se lako moglo dogoditi da on još uvijek i dode. Kad bi se to i dogodilo, već nam je bilo jasno kako bi izgledalo da ga uhapse sutradan 18. februara na samu godišnju zabavu — a to je po svemu ispadalo kao neizbježno. To bi značilo otkazivanje tačke programa možda „iz tehničkih razloga“. Dobro već o događajima obavještena publika sasvim bi shvatila prave razloge, a izaslanici policije, kojih će sigurno biti dosta, ima da trljaju ruke od zadovoljstva. Već je ranije pokušavao jedan od njih, ambiciozni agent Drago Rihtermuc da između tačaka programa na priredbama ulazi u prostorije iza kulisa, u garderobu i slično, i da razgovara ispitivački sa ljudima — a sada bi mu bio pružen savršeno pogodan materijal.

U to ude pretsjednik sav zajapuren, ogromne glave i očiju — prode pogledom po nama u težnji da pogodi šta mislimo te reče: „Uhapsili su Nisima. Šta ćemo sad? Da izbacimo tačku?“

Razmišljali smo. Svi su pogledi bili upereni na mene. U tom trenutku meni je nešto postalo savršeno jasno. Ja sam ovu stvar napisao i unekoliko režirao. Tako sam i naučio i znao sve uloge napamet. I zato, bez dugog oklijevanja, odgovorih sasvim hladno i obično:

„Ne, nikako, to ne smije biti. Glavnu ulogu ja uzimam!“

Vidjelo se po izrazu lica pretsjednika koliko je bio obradovan. Bilo je to u ovom trenutku zaista najbolje rješenje. Svi smo smatrali da je taj izlaz sasvim prirodan, no u isto vrijeme htjeli smo da se vidi kako smo snalažljivi i kako nas, eto, ni ovako velike prilike ne mogu da izbace iz kolosjeka.

Na ovogodišnjoj priredbi bila je neka atmosfera svoje vrste. Ali program je izveden u cjelini onako kako je i objavljen. Naša tačka bila je najbolja — bezprekorno izvedena. Meni je glas pomalo podrtavao, i eto, kažu, kao starcu nekako je to vrlo dobro odgovaralo. Priredba je uspjela — ali je u taj čas osamnaest naših drugova

iz „Matatje“ bilo iza brave u tamnim ćelijama, daleko od svake pomisli na zabavu. I mi smo, odmah poslije programa, fizički potpuno iscrpljeni, a isto tako neraspoloženi, napustili prostorije, pošli malo kroz ulice komentarišući događaje koji su se odvijali vrtoglavo. Nekoliko puta otpratio sam Jahiela Katana do njegove, a on mene do moje kuće. Prolazili smo ispod prostorija „Matatje“, tamo su gorela sva svjetla, čula se muzika kao iz dubina, primjetili smo i neke agente kako gledaju u istom pravcu pa smo se razišli negdje oko dva sata iza ponoći.